

Beschaving

In Frankrijk spreekt men over de 'nieuwe armen'; in de Verenigde Staten over de sociale 'onderklasse'; in West-Duitsland over de 'tweederangsburgers'. In alle OECD-landen die door de recessie en de hoge werkloosheid zijn getroffen, maakt men zich zorgen over de toeneming van de sociale ongelijkheid. Overal vindt men toenemende aantallen mensen die maatschappelijk gezien buiten de boot vallen. Die geen perspectieven en geen illusies meer hebben. Voor wie de welvaartsstaat heeft afgedaan.

Ook in ons land lijkt de onderklasse te groeien. In 1981 waren er 312.000 huishoudens die van één inkomen op sociaal-minimumniveau moesten rondkomen ('echte minima'), in 1987 zullen dat er 817.000 zijn 1). De koopkracht van deze groep is in de afgelopen jaren gestadig gedaald. In de kranten verschijnen artikelen over mensen die de touwtjes met geen mogelijkheid meer aan elkaar kunnen knopen; voor wie fysieke armoede een alledaagse realiteit is geworden 2). Steeds meer huishoudens zitten zo diep in de schulden dat zij de financiële problemen niet langer op eigen kracht kunnen oplossen. Er zijn wijken in de grote steden waar de meeste bewoners van een sociale uitkering leven; moderne armoedegetto's waar de spanningen zich ophopen. Sociale diensten en andere instanties die met de problemen worden geconfronteerd, noemen de situatie alarmerend. Begint er ook in ons land een maatschappelijke onderlaag te ontstaan die part noch deel heeft aan de welvaart? Of valt het allemaal nogal mee en zullen de problemen zich vanzelf oplossen als de conjunctuur verbetert en de werkloosheid afneemt?

Sinds oppositieleider Den Uyl twee jaar geleden bij de Algemene Beschouwingen de stelling poneerde dat het regeringsbeleid resulteerde in een maatschappelijke tweedeling tussen werkenden en niet-werkenden, is deze hypothese het onderwerp geweest van diverse onderzoeken 3). In het algemeen komt daaruit naar voren dat er weliswaar belangrijke sociale verschillen zijn, maar dat het niet aantoonbaar is dat deze verschillen de laatste jaren systematisch en op alle fronten zijn toegenomen. Zo komt het Sociaal en Cultureel Planbureau in het *Sociaal en Cultureel Rapport 1986* tot de conclusie dat werkenden en niet-werkenden wat hun levensomstandigheden betreft geen strikt te onderscheiden groepen zijn en dat er zeker geen sprake is van een stelselmatig groter wordende kloof tussen beide groepen als het om het levenspeil, de gezondheid en de belevingswereld gaat. Ook met betrekking tot de echte minima kan niet worden geconcludeerd dat er een maatschappelijk segregatieproces aan de gang is waardoor deze groep als totaliteit steeds meer in het verdomhoekje terecht komt en de aansluiting met de rest van de samenleving mist. Dat dit niet het geval is blijkt alleen al uit het feit dat er belangrijke wisselingen in het bestand van de echte minima optreden.

Toch mag uit deze bevindingen niet de conclusie worden getrokken dat het met de problemen aan de onderkant van de samenleving wel meevalt. Volgens de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid (HRWB), die een onderzoek heeft gedaan naar de levenssituatie van de lage-inkomsgroepen 4), zijn de verschillen in welzijn en bestaanszekerheid in de afgelopen jaren toegenomen. De daling van de koopkracht tussen 1981 en 1986 met ca. 10% heeft onder de echte minima tot duidelijke verschijnselen van armoede geleid. Er is onder de minima – maar niet bij deze groep alleen – ook sprake van een sterke toename van schulden. Het slechtst af zijn degenen die, om welke reden dan ook, niet in staat zijn een arbeidsinkomen te verwerven: de oudere langdurig werklozen, de oudere alleenstaanden en de eenoudergezinnen (meestal vrouwen).

Welzijn bestaat natuurlijk uit meer componenten dan het inkomen alleen, maar dat maakt het beeld niet gunsti-

ger. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat er samenhang bestaat tussen een lagere sociaal-economische positie en een slechtere gezondheidstoestand. Zo leidt langdurige werkloosheid na verloop van tijd nogal eens tot ernstige gezondheidsklachten. Ook de bijstandsccliënten zijn een groep voor wie de gezondheid meer dan gemiddeld problemen oplevert. Zij gaan vaker naar de dokter en liggen vaker in het ziekenhuis dan anderen. Ook hun gezondheidsbeleving wijkt negatief af van die van de Nederlandse bevolking in het algemeen.

De HRWB concludeert voorts dat in de afgelopen jaren de verschillen op het punt van 'tevredenheid en welbevinden' groter zijn geworden. Uitgesplitst naar sociale groepen blijken ouderen, werklozen, arbeidsongeschikten, weduwen en kleine zelfstandigen het minst tevreden te zijn. De ontevredenheid gaat vrijwel over de hele linie gepaard met een toename van gevoelens van eenzaamheid, zinloosheid, doeleloosheid en angsten, en daarnaast met zorgen over geld, politiek, gezin en kinderen en over de toekomst. Vooral werkloosheid blijkt te leiden tot een verhoging van de gevoelens van fatalisme, vervreemding, misantropie en ontevredenheid. Zowel werkloosheid als arbeidsongeschiktheid leiden bovendien tot een vermindering van het aantal sociale relaties. Werklozen voelen zich eenzamer dan werkenden en onderhouden minder contacten met vrienden en familieleden. Uit ander onderzoek komt naar voren dat ook vele bijstandsccliënten, waaronder de langdurig werklozen, zich duidelijk minder tevreden tonen met hun financiële en maatschappelijke positie, het leven dat zij op het ogenblik leiden en de dagelijkse bezigheden die zij verrichten. Er dreigt aldus, nog steeds volgens de HRWB, wel degelijk een groeiende kloof te ontstaan tussen hen die 'het redden' en hen die het 'niet redden': materieel, in gezondheid, in werk en in kansen voor een zinvolle levensvervulling en het zien van een toekomst.

Deze feiten zijn in de politiek bekend. Het no-nonsensebeleid heeft echter geen tijd voor klaaglijke verhalen over kansarme groepen. Men laat het aan de 'zorgzame samenleving' over zich over de zwakken te ontfermen. Er zijn natuurlijk ook geen kant-en-klare oplossingen voor de problemen onderaan de maatschappelijke ladder. En de overheid kan niet alle verantwoordelijkheid voor het welzijn van de burgers op zich nemen. Maar dat mogen geen excuses zijn om zich dan maar niets meer gelegen te laten liggen aan het lot van degenen die maatschappelijk gezien nauwelijks meetellen. Een hernieuwde aandacht voor wat zich afspeelt aan de onderkant van de samenleving is geboden. Niet uit politiek gewin, want dat valt daar niet te halen. Neen, gewoon, als een kwestie van beschaving.

L. van der Geest

1) *Financiële nota sociale zekerheid*, 1987, Tweede Kamer, 19 708, blz. 16.

2) Zie b.v. de artikelenreeks 'Arm in een rijk land' in *NRC Handelsblad* van 27, 29 en 30 september en 1 oktober jl.

3) A.J.T. Köbben en J.J. Godschalk, *Een tweedeling van de samenleving?*, OSA-voorstudie nr. V10, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1985; C. Jol en P. van Beek, *Een nieuwe tweedeling – ook op sociaal en politiek terrein?*, *ESB*, 1 januari 1986; Sociaal en Cultureel Planbureau, *Sociaal en Cultureel Rapport 1986*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986, i.h.b. hoofdstuk 10.

4) Erik de Gier, *Welzijn en bestaanszekerheid. De levenssituatie van de lage inkomsgroepen 1980 – 1985*, Harmonisatieraad Welzijnsbeleid, Dwaarskijken nr. 9, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986. Zie ook de daarop gebaseerde uitgaven *Bedreigde zekerheid*, Signalement nr. 22, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986.